

Лекція 3 Моделі розвитку економічно розвинених країн світу

Питання, які розкривають зміст теми:

- 4.1. Теоретичне різноманіття моделей розвитку
- 4.2. Скандинавська модель
- 4.3. Принципи стратегічного розвитку країн Європейського союзу
- 4.4. Принципи стратегічного розвитку США та Японії

Ключові терміни: моделі економічного розвитку (*models of economic development*); економічна політика (*economic policy*); соціальна політика (*social policy*); економічно розвинені країни (*advanced economies*); країни, що розвиваються (*developing countries*); країни з перехідною економікою (*transitive economy*); стратегії економічного розвитку економічно розвинутих країн (*economic development strategies of advanced economies*); стратегічні пріоритети (*strategic priorities*); економічна модель (*economic model*); ліберальна модель (*liberal model*); корпоративістська модель (*corporate model*); модель демократичного корпоративізму (*model of democratic corporatism*); модель ієрархічного корпоративізму (*model of hierarchical corporatism*); соціально-ринкова модель (*socio-market model*); дирижизм (*dirigism*); мобілізація ресурсів (*resources mobilization*); соціальний потенціал (*social potential*); соціальна економіка (*social economy*); громадянське суспільство (*civil society*); середній клас (*middle class*)

Світова економіка має складну структуру, в якій можна виділити дві основні групи країн за рівнем економічного розвитку: **економічно розвинені країни** та **країни, що розвиваються**. Окремо в групі країн, що розвиваються, виділяють **країни з перехідною економікою** (*transitive economy*) або з ринком, що формується (*emerging market*), які мають свої характерні особливості розвитку.

Економічно розвинуті країни відіграють провідну роль в світовому господарстві та в міжнародному поділі праці. Вони також є орієнтиром для економік, що розвиваються. До економічно розвинених країн відноситься більшість країн Західної Європи, США, Канада, Японія, Ізраїль, Австралія та ін. Всі ці країни мають високий рівень економічного і соціального розвитку, однак для них характерні різні моделі економічного розвитку.

3.1 Теоретичне різноманіття моделей розвитку

Модель економічного розвитку - це генеральна тенденція розвитку національної економіки, яка націлена на конкретний економічний результат. Характерні риси конкретної моделі економічного розвитку залежать від певних економічних чинників і умов їх взаємодії і співвідношення. Залежно від конкретних умов різних держав на різних рівнях розвитку і історичних етапах можуть застосовуватися як певні моделі в чистому вигляді, так і їх модифікації.

Характеристики країнових моделей розвитку економіки залежать від: економічних ресурсів, національних особливостей, структури економіки, рівня економічного розвитку, системи державного регулювання економічних відносин, ступеня залученості в світові господарські зв'язки та ін.

В сучасних умовах моделі економічного розвитку національних економік крім внутрішніх факторів формування знаходяться під впливом інтернаціоналізаційних і глобалізаційних процесів, а також на новітніх тенденціях соціально-економічного розвитку (постіндустріальні тенденції, цифрова трансформація економік, глокалізаційні тенденції, глобальні тренди). Національні стратегії економічного розвитку, в свою чергу, орієнтовані, в тому числі на способи вирішення глобальних проблем.

Для економічно розвинених країн характерними особливостями є:

- ✓ спільний механізм дії - розвинута економіка ринкового типу;
- ✓ високий технологічний рівень виробництв;
- ✓ високий рівень продуктивності праці;
- ✓ виробнича ефективність;
- ✓ ефективна структура економіки;
- ✓ змішана економіка з переважанням приватної власності;
- ✓ високий рівень «людського капіталу» у вигляді знань і рівня освіти.

Незважаючи на схожість соціально-економічного устрою розвинутих країн, що стала наслідком спільних логіко-історичних умов розвитку, в економіці цих країн можна виокремити декілька типових моделей. При цьому кожен окрему економічну систему відрізняють особливі пропорції форм власності, ступінь державного впливу, методи координації економічних зв'язків та ін. Вони також відрізняються деякими рисами економічних відносин, що ґрунтуються на національних традиціях або входять з конкретної економічної та соціально-політичної ситуації всередині країни.

Якщо орієнтуватися на досвід економічного розвитку розвинених країн, можна виділити такі типи національних економічних моделей:

американська модель, японська модель, скандинавська (шведська) модель, німецька модель, французька модель, південнокорейська модель. В основі даних моделей, як правило, лежить певний тип економічної політики. На цій основі можна виокремити такі типові моделі розвитку групи економічно розвинутих країн: ліберальна, корпоративістська, соціально-ринкова, дирижистська.

Ліберальна модель розвитку притаманна США, Канаді, частково Великій Британії та Ірландії. Вона характеризується мінімальним втручанням держави у механізм взаємодії підприємців і робітників, слабкою роллю профспілок. Приватний сектор є основою економіки, державні підприємства мають незначну частку. Уряд регулює соціально-економічні процеси переважно на макрорівні, законодавчо впливає на рівень цін в країні, банківську облікову ставку, зайнятість тощо. Ліберальна модель виявила свою ефективність в широких можливостях стимулювання підприємницької ініціативи, забезпеченні високого рівня доходів і заробітної плати.

Корпоративістська модель передбачає активну роль держави в регулюванні соціально-економічних відносин й високий рівень соціального партнерства між робітниками й роботодавцями. Модель має два різновиди: *демократичний корпоративізм* та *ієрархічний корпоративізм*.

Модель демократичного корпоративізму найбільш поширена в скандинавських країнах, перш за все, в Швеції. В її основі полягає ідея соціального партнерства, коли угода між підприємцями й працівниками досягається на основі консенсусу шляхом взаємних поступок, у тому числі за допомогою держави. Демократичний корпоративізм забезпечує високий рівень захищеності працівників і соціально вразливих верств населення (малозабезпечені, пенсіонери, діти, інваліди, студенти). Однак високі соціальні стандарти потребують високих податкових ставок, відрахувань до пенсійного фонду. Така модель забезпечує міцну соціальну стабільність та соціальну забезпеченість.

Модель ієрархічного корпоративізму притаманна Японії. Її характерною особливістю є активне втручання уряду в економічне регулювання при незначній частці державної власності в економіці. Держава розробляє програми економічного розвитку, регулює інвестиційну діяльність в країні, здійснює активну соціальну політику, стимулює ділову активність. Державою та фірмами створюються умови для безперервного підвищення кваліфікації робітників («гуртки самоосвіти», «гуртки якості»), що сприяє підвищенню продуктивності праці.

Соціально-ринкова модель розвитку найбільш характерна для Німеччини. Соціальна орієнтація економіки забезпечує підтримку малозабезпечених верст населення. Держава відіграє активну роль витрачаючи значну частку бюджетних і позабюджетних коштів на соціальну сферу. Для такої моделі характерним є високий рівень податків, що забезпечує значні соціальні фонди.

Дирижистська модель (модель «дирижизму») характерна для багатьох країн на окремих етапах розвитку, перш за все для Франції й Італії в середині минулого століття. На сучасному етапі розвитку деякі країни частково застосовують модель «дирижизму» для відновлення економічного зростання в умовах стагфляції та вирішення низки економічних питань, перш за все питань національного економічного суверенітету. Дирижизм передбачає активне втручання держави в економічні процеси, створення потужного державного сектора в національній економіці. Дирижизм також передбачає такий вид економічного регулювання як

індикативне планування (прогнози та пропозиції щодо майбутнього розвитку національної економіки).

Стратегія економічного розвитку країни, в першу чергу, залежить від національних особливостей та логіко-історичних умов функціонування економічної системи (соціокультурні фактори, природно-географічні умови, економічний потенціал тощо). Сходність моделей розвитку дозволяє застосовувати й типові стратегії. Більшість економічно розвинутих країн тяжіють до якоїсь з вище перелічених моделей, хоча мають особливості їх втілення. Крім того, практично всі економічно розвинуті країни, є учасниками інтеграційних об'єднань, в яких формуються спільні моделі економічного розвитку, відбувається зміщення національних моделей.

В сучасному світі панує ліберальна модель економічного розвитку, яка характерна для більшості країн світу, але серед багатьох науковців існує думка, про її вичерпність в нових умовах глобального світу. Уповільнення темпів економічного розвитку провідних країн і піднесення розвитку нових індустріальних країн підтверджує таку точку зору. Тому досить актуальним є пошук нових, більш адекватним майбутнім реаліям моделей економічного розвитку. Нова планетарна специфіка з її викликами актуалізує конкуренцію не тільки технологій, але й соціокультурних цінностей.

3.2 Скандинавська модель

Скандинавська модель (шведська модель) характерна для країн Північної Європи. Норвегія, Швеція, Фінляндія, Данія та Ісландія – це держави, де панує модель загального добробуту, поєднуються інноваційна економіка та високі податки.

Дану модель розвитку обумовлюють: соціальна спрямованість економіки; скорочення майнової нерівності через розподіл національного доходу; турбота про малозабезпечені верстви населення; активне втручання держави в процес ціноутворення, встановлення фіксованих цін; висока питома вага державного сектора. Ця модель функціонує на основі неявного контракту соціального страхування всіх громадян країни.

Скандинавські країни займають перші позиції в найавторитетніших міжнародних рейтингах: від вимірювання ступеня задоволеності життям громадян до визначення рівня конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Перш за все це стосується загальновідомого рейтингу країн за Індексом людського розвитку (ІРЛ), в якому, наприклад, Норвегія займає першу позицію сьомий рік поспіль, Швеція та Ісландія входять в першудесятку лідерів, а Данія та Фінляндія займають, відповідно, одинадцяту та дванадцяту сходинки.

Скандинавська модель поєднує в собі кращі риси капіталістичного і соціалістичного шляхів розвитку, що дозволяє бути зорієнтованими на підвищення добробуту всього населення

Відмінні риси скандинавської економічної моделі:

- ✓ висока питома вага державного сектора в структурі ВВП і перерозподіл його значної частини через бюджет (понад 50%);
- ✓ найвища оплата погодинної праці;
- ✓ один з найбільших в світі рівень оподаткування;

- ✓ значний соціальний пакет, що включає допомогу з безробіття, тривалу декретну відпустку, безкоштовну медицину і освіту тощо.
- ✓ високий ступінь інтеграції в систему світогосподарських зв'язків;
- ✓ наявність передових (наукоємних, високотехнологічних) виробництв, висококваліфікованої робочої сили;
- ✓ наявність потужних фінансово-промислових груп;
- ✓ розвинений кооперативний рух;
- ✓ соціальна спрямованість економічної політики держави, що забезпечує високий рівень зайнятості населення, поліпшення умов праці, охорону навколишнього середовища, розвиток системи соціального добробуту;
- ✓ висока адаптивність і модернізаційна здатність економіки;

Скандинавська модель ґрунтується на принципах соціальної рівності, справедливого розподілу багатств, громадської відповідальності за тих, хто не може забезпечити себе мінімальними благами, підтримці соціальної мобільності, прагненні до загальної зайнятості, гендерної рівності. Профспілки мають значний вплив на трудове законодавство й соціально-трудові відносини. Завдяки ним встановлюється високий рівень мінімальної заробітної плати. Держава витрачає значні кошти на соціальну сферу: пенсійне забезпечення, освіту, професійну підготовку, охорону здоров'я. Так, соціальні витрати у Швеції складають до 29% доходів трудового населення, завдяки чому в скандинавських країнах рівень бідності – найнижчий в групі економічно розвинених країн.

Роль держави в скандинавській моделі в організації та функціонуванні економіки велика. Її основними економічними функціями є розробка довгострокової стратегії розвитку економіки і законодавче регулювання підприємництва. Держава надає громадянам безкоштовну освіту та охорону здоров'я, розвинену інфраструктуру, високі пенсії, забезпечує високу якість цих послуг. Податкове навантаження на громадян у Скандинавії високе, але існує високий рівень довіри громадян до інституту держави, що сформований високою віддачею держави та постійним зростанням добробуту населення. Значна роль держави в соціальному житті поєднується з вільним конкурентним ринком для приватних компаній. Скандинавські країни змогли створити одні з найвигідніших умов в світі для ведення бізнесу: захист прав власності, мінімальні бюрократичні витрати, низькі бар'єри для торгівлі, відсутність високих податків на бізнес.

Базою скандинавської економіки є приватна власність і індивідуальне підприємництво. Частка приватного сектора в економіці становить приблизно 85%, а на частку держави відповідно припадає менше 15%. Тобто держава не володіє, а розпоряджається коштами виробництва, перерозподіляючи через податкову систему доходи, отримані в приватному секторі економіки. Держава також дозволяє приватним компаніям вільно конкурувати в сфері освіти і охорони здоров'я, в разі якщо вони можуть забезпечити високу якість послуг на рівні не нижчому, ніж державний сектор. У Данії і Норвегії є приватні лікарні, у Швеції багато приватних шкіл, які активно конкурують з державними. Державні послуги в охороні здоров'я та освіті досягли такого високого рівня й міжнародної конкурентоспроможності, що приватні компанії самі не хочуть конкурувати з державою в цих сферах. Держава видає сім'ям з дітьми шкільні ваучери (9 тисяч євро), які можна використовувати як для державних, так і приватних шкіл. Таким чином, освіта для громадян країни залишається безкоштовною.

Стратегія інтернаціоналізації, а також глобальна стратегія дозволяють

провідним компаніям країн Північної Європи все активніше завойовувати світовий ринок (Skype, Spotify, Rovio (Angry Birds), Ikea, H&M, Ericsson, Nokia, Volvo, Electrolux). Держава створює умови розвитку вільної ринкової економіки і намагається в неї не втручатися. Зокрема, Швеція не стала рятувати свої національні надбання: компанія Saab збанкрутувала, а Volvo була викуплена китайською Geely.

Скандинавська економічна модель виділяється на тлі всієї світової спільноти, створюючи найбільш ефективну соціально-економічну модель для комфортного життя всіх своїх громадян. Основними причинами високого рівня добробуту в країнах Скандинавії є гармонізація відносин між працею і капіталом і національне планування розвитку людських ресурсів. Економічна ефективність даної моделі пов'язана з тим, що фінансування витрат на освіту із загального оподаткування, призводить до збільшення майбутніх доходів і відповідного збільшення майбутньої бази оподаткування.

3.3 Принципи стратегічного розвитку країн Європейського союзу

Німецька модель. Ця модель має наступні характеристики: високий рівень державного впливу на економіку; державне прогнозування основних макроекономічних показників; незначне розходження в рівні заробітної плати глави фірми і службовців; соціальна спрямованість моделі.

Федеративна Республіка Німеччини – одна з найрозвиненіших країн світу. За розміром ВВП вона посідає третє місце в групі економічно розвинених країн (в 2019 році об'єм ВВП слав 3,996 млрд дол., що є 4 результатом в світі). Німеччина є економічним лідером Європейського Союзу, найпотужнішою в економічному відношенні країною Європи.

В ХХ столітті Німеччина поставила собі завдання зайняти лікуючі позиції у світі через перерозподіл сфер впливу в світовій економіці, механізмом чого було обрано військове домінування. Саме для перерозподілу сфер впливу в світовій економіці Німеччина розв'язує Першу та Другу світові війни. Внаслідок поразки в Другій світовій війні економіка Німеччини опинилася в руйнівному становищі.

З канцлера Німеччини Людвіга Ерхарда почалася повна відбудова, а потім небачений зліт економіки країни, який в подальшому отримав назву «економічне диво». Політика Л. Ерхарда в своїй основі мала ідеї «фрайбурзької школи», що пропагувала вільну ринкову економіку, та теорії «соціальної ринкової економіки», що склали засади неоліберальної економічної політики.

Стратегічною метою економічного розвитку Німеччини у перше повоєнне десятиліття було відновлення економіки від руйнації й досягнення рівня найбільш розвинутих держав на новій технологічній основі.

Політика «соціального ринкового господарства» не була тотожною класичному лібералізму, ґрунтувалася на досить сильній ролі держави в

регулюванні соціальних відносин, в забезпеченні гідного рівня життя всіх верств населення. Важливим положенням неолібералізму була необхідність забезпечення державою умов для вільної конкуренції.

Реформування економіки ФРН розпочалося з грошової реформи в 1948 році. В короткий термін країна позбавилася знеціненої валюти, припинилася інфляція. Уряд припинив жорстке регулювання цін, вони були відпущені на свободу. Мікроекономічна політика Л. Ерхарда була спрямована на підтримку ключових галузей і підприємств, яким надавалися податкові пільги, кредити й інвестиції. Однак першочерговим завданням політики Ерхарда було вирішення соціальних проблем, і тут держава брала на себе велику частку відповідальності. Бюджетні витрати на соціальні потреби у ФРН було встановлено на рівні вищому, ніж в інших розвинутих країнах. Економічна політика Л. Ерхарда досить швидко принесла позитивні наслідки. Однак високий рівень соціальних витрат вимагав підвищення податків з корпорацій, тому державний бюджет зводився з дефіцитом.

В основі політики подальшої стабілізації економіки ФРН фінансовими засобами було використано кейнсіанську концепцію регулювання сукупного попиту, яка була ефективно інтегрована в систему соціального ринкового господарства. Одним з основних напрямків нової політики передбачалося утримання росту витрат. Державні витрати не повинні були випереджати темпи зростання виробництва. Поступово зменшувалася роль держави в перерозподілі ВВП. За ці роки ФРН вдалося суттєво покращити технологічні параметри власної економіки. Високий технічний рівень виробництва обумовив й високу конкурентоспроможність німецьких товарів на світовому ринку.

Сучасний уряд Німеччини, який очолює А. Меркель, першочерговим завданням вважає припинення зростання бюджетного дефіциту економіки, у тому числі за рахунок скорочення бюджетного кредитування, та забезпечення зростання темпів економічного розвитку.

Одним з найважливіших стратегічних напрямків економічного розвитку Німеччини є її участь у європейських інтеграційних процесах. В 1951 р. ФРН разом із Францією, Італією, Бельгією, Нідерландами й Люксембургом підписали угоду про заснування Європейського об'єднання вугілля й сталі (ЄОВС). В 1957 році ці ж шість країн підписали угоду про заснування Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) і Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом). Тоді ж всі три організації сполучилися в одну спільноту, яка одержала назву «Європейське економічне співтовариство» або «Спільний ринок» (в подальшому Європейський союз (ЄС)). В цьому об'єднанні ФРН зразу ж почала відігравати лідируючу роль.

Із перетворенням ЄЕС на Європейський Союз лідируюча роль Німеччини в європейській економіці збереглася, незважаючи на розширення організації. Так, Європейський центральний банк розташовано у Франкфурті-на-Майні (ФРН), Німеччина займає провідні позиції у вирішенні політичних та економічних питань розвитку ЄС та взаємодії з іншими країнами. Партнери Німеччини по Європейському Союзу є також її основними партнерами у зовнішньоекономічних зв'язках. Німеччина є найбільшим кредитором країн- учасниць європейської інтеграції, що приєдналися на останніх етапах розширення ЄС. Зовнішньоекономічні зв'язки в цілому є одним з найважливіших напрямків економічних стратегій Німеччини.

Французька модель. Для французької моделі економічного розвитку характерні: висока регулююча роль держави (з 1947 році складаються п'ятирічні плани розвитку); значні масштаби прямої підприємницької діяльності держави; втручання держави в процес накопичення капіталу.

Франція належить до групи найрозвиненіших держав світу. Історично вона є державою, що відігравали провідну роль в міжнародних економічних відносинах протягом декількох століть. Франція тривалий час була наймогутнішою країною Європи, та й сьогодні її вплив на європейські й світові соціально-економічні й політичні процеси досить значний. Франція також була великою колоніальною імперією, й це наклало суттєвий відбиток на її економічні й політичні зв'язки з низкою держав у Африці та в Азії.

Стратегічна політика урядів Франції формувалася під впливом низки чинників. Серед них тривале переважання ролі позичкового капіталу над виробничим, виключна роль держави в регулюванні економічних процесів і активне членство в Європейському Союзі. На особливостях стратегієкономічного розвитку Франції позначається активна роль держави в регулюванні економіки. Така роль є традиційною та сягає ще тих часів, коли Франція була абсолютистською монархією. Саме тому французька модель тяжіє до «дирижизму» та багато в чому базується на ідеях кенсіанства. В ХХ столітті в економіці Франції спостерігалися ще декілька хвиль націоналізації й зміцнення економічної ролі держави. Стратегічною метою політики

«дирижизму» була індустріалізація країни для того, щоб утримати за Францією статус великої держави. Економічною моделлю Франції стала, як і в Німеччині, соціально-орієнтована ринкова економіка. В 50-60-х роках державі належала одна третина державного майна, багато банків, авіатранспорт, великі страхові компанії тощо. За рахунок держави здійснювалося 30% всіх капіталовкладень.

Наприкінці 60-х років і в 70-х роках до влади прийшли прибічники лібералізації економіки, і державне втручання в економіку дещо зменшилося

В цій період було здійснено перехід від дирижизму до неокейнсіанської моделі. Водночас були задіяні деякі соціальні реформи. Були підвищені мінімальні ставки заробітної плати, збільшені розміри пенсій, дещо скоротився робочий тиждень. Значна увага приділялася індикативному плануванню, в планах визначалися стратегічні напрямки й цілі розвитку економіки на п'ятирічний період.

Діяльність бізнесу у Франції зарегульована й зарегламентована більше, ніж у будь-якій країні Європейського Союзу. Високим залишається рівень податків на корпорації, на заощадження та майно. Важливою складовою стратегій розвитку французьких урядів завжди була соціальна політика. Витрати на соціальну сферу складають 60% всіх бюджетних витрат, вони значно вище, ніж у інших економічно розвинених країн.

У зовнішньоекономічних відносинах стратегічним напрямком Франції є активна участь у європейських інтеграційних процесах. Вона стояла у витоків цієї організації й була найактивнішим прибічником її створення. Французькі урядовці та економісти на початку 50-х років сподівалися, що в інтегрованій Європі Франція буде найсильнішою в економічному й політичному відношенні державою, отримає від інтеграції визначені вигоди. Однак невдовзі виявилось, що це місце посіла ФРН, вплив якої, особливо в економічному плані, на розвиток Західної Європи став визначальним. Франція залишилася на другому місці в ЄС., однак її участь в Європейському союзі прискорила процес концентрації виробництва, його технічної модернізації та розширила ринки збуту французьких товарів.

Нині стратегічною метою Франції залишається зміцнення позицій в Європейському Союзі й ОЕСР, збереження вигідних економічних стосунків з країнами, що розвиваються та прискорення темпів власної економіки. В липні 2008 р. під егідою Франції створено Середземноморський Союз (Союз Середземноморських держав - ССД). Ця організація об'єднує більшість західноєвропейських держав і країн Північної Африки, що тяжіють до басейну Середземного моря. Серед арабських країн, які увійшли до ССД, Марокко, Алжир і Туніс – колишні французькі колонії, які й сьогодні підтримують тісні економічні, політичні й культурні зв'язки з Францією. Це значно підсилює роль Франції як у Середземноморському регіоні, так і в Європейському Союзі.

Англійська модель. Стратегії економічного розвитку Великої Британії спираються на ідеї класичного лібералізму. У британській практиці основною економічною одиницею є фірма, що діє в інтересах максимізації доходів. Англійська економіка спирається на принципи індивідуальної свободи вибору з урахуванням інтересів бізнесу. Для неї характерна мінімальна роль держави і велике значення приватного сектора в регулюванні економічних процесів.

Велика Британія, як одна з найрозвиненіших країн світу, протягом тривалого історичного періоду обирала високі стратегічні цілі. Після промислової революції XVII століття Велика Британія стрімко увійшла до лідируючої групи потужних держав світу й головною стратегічною метою ставила посісти перше місце у світовій економіці. Ця мета була досягнута й довгий час до середини XIX століття Велика Британія залишалась

економічним лідером країн світу. Велика Британія була найбільшою колоніальною імперією світу.

Зовнішньоекономічна політика Великої Британії, як складова стратегій розвитку, суттєво змінювалася як під впливом зовнішніх обставин і внутрішніх процесів в економіці. На економіку Великої Британії та економічну політику її урядів великий вплив мало володіння величезними колоніальними територіями, звідки за дуже низькими цінами вивозилась сировина, а експортувалась продукція промисловості за монопольними цінами.

Економічна політика Великої Британії зазнає суттєвих коливань у зв'язку з чергуваннями лейбористських та консервативних урядів, які схиляються то до кейнсіанських концепцій, то до неоліберальних. Якщо лейбористи вважали необхідним перш за все стимулювати попит як головний фактор піднесення економіки, то консерватори здійснювали неоліберальну політику, суть якої полягала в стимулюванні пропозиції, тобто в наданні всілякої підтримки виробникам. Спільним у лейбористів і консерваторів було намагання досягнути покращення платіжного балансу або росту економіки

Так, лейбористи, що прийшли до влади в 1945 році, здійснили націоналізацію великої кількості підприємств і цілих галузей промисловості. У цей період набирає сили й завершується розпад британської колоніальної системи, Велика Британія до початку 60-х років втрачає майже всі свої колонії. Цей факт суттєво вплинув на зовнішньоекономічну складову англійської стратегії розвитку. Стало ясно, що Велика Британія вже не зможе повернутися до позицій світового лідера, слід було шукати нові орієнтири розвитку. Головним стратегічним партнером для Великої Британії в цих умовах стають Сполучені Штати.

Тривалий час англійський уряд, політики й бізнесмени з насторогою ставилися до ідеї європейської інтеграції на тих засадах, які були оголошені «шісткою» щодо утворення наднаціонального механізму регулювання економічних відносин. Велика Британія не приєдналася до Європейського економічного співтовариства в 1957 році, вступивши до нього лише в 1973 році, тому становлення основних принципів діяльності організації відбувалися без англійців. Оскільки Велика Британія увійшла до ЄЕС із значним запізненням, це негативно вплинуло на її економіку, тому що ємні ринки Західної Європи опинилися недостатньо відкритими для британських товарів.

Зовнішньоекономічні орієнтири Великої Британії змінювалися залежно від змін зовнішньої та внутрішньої ситуації. Якщо в 40-50-х роках ХХ століття пріоритет надавався зв'язкам з колоніями та США, то згодом зросла роль Західної Європи, особливо після вступу Британії до ЄЕС. Однак західноєвропейських партнерів було недостатньо для ефективного розвитку англійської економіки. Насправді Сполучене Королівство, майже півстоліття включене в європейський інтеграційний процес, ніколи не було повноцінним членом Євросоюзу. Воно залишалося осторонь від зримих союзних досягнень: шенгенського простору, єдиної валюти, спільної сільськогосподарської політики тощо. Тому серед політичних кіл формувалось несприйняття

другорядної ролі Великої Британії в процесах європейської інтеграції. Це надало поштовх процесам «Brexit» – виходу країн з лав Європейського союзу. Однак Велика Британія також ніколи в доступному для огляду майбутньому не стане по відношенню до ЄС дійсно

«третьою країною», залишиться важливим стратегічним партнером ЄС.

З 1 лютого 2020 року почнеться перехідний період, який закінчиться 1 січня 2021 року - дата остаточного виходу Великої Британії з ЄС. Для Великої Британії це буде історичний момент, який поставить перед країною дуже складні фундаментальні завдання. Після виходу з ЄС Великої Британії потрібно буде знайти своє місце в зміненому світі. «Brexit», як вважають експерти, призведе до важких втрат для економіки Великої Британії, оскільки спрацює ефект масштабу. Англійці виявляться в ролі звичайної країни в оточенні таких гігантів, як ЄС, США і Китай. Великій Британії буде дуже складно зберегти статус фінансового центру, адже майже третина економіки в своїй основі має фінансовий сектор. Лондонська Біржа поки ще залишається одним з провідних фінансових майданчиків світу, але цілком можливо, що ЄС, Китай і США реалізують прагнення розвивати свої фінансові ринки і робити так, щоб гроші працювали всередині їх економік. Це може призвести до того, що приплив грошей в Велику Британію буде неухильно скорочуватися.

3.4 Принципи стратегічного розвитку США та Японії

Американська модель. Американська модель розвитку характеризується малою питомою вагою державної власності; мінімальною регулюючою роллю держави; широким заохоченням підприємництва (80% нових робочих місць створюється за рахунок малого підприємництва); різкою диференціацією населення на багатих і бідних; непередбаченістю програмного скорочення майнової і соціальної нерівності; прийнятним рівнем життя малозабезпечених груп населення.

Сполучені Штати Америки сьогодні є економічно найрозвиненішою країною світу. Її ВВП в 2019 році становив 20 494 млрд дол., що дорівнює 23,8% валового світового продукту. США має масштабні природні й трудові ресурси. Роль Сполучених Штатів у світовій економіці та глобальних процесах є провідною. На Сполучені Штати припадає значна частка світового експорту і імпорту, вони є найбільшими інвесторами у світі й найбільшими отримувачами іноземних інвестицій. Американські компанії, які в переважній мірі є основою світової мережі ТНК, контролюють виробництво товарів та послуг у багатьох країнах. Одним з головних чинників впливу США на розвиток світової економіки є їх безумовне технологічне лідерство. Беззаперечним також є вплив США на діяльність міжнародних організацій, особливо на ОЕСР, Світовий банк, МВФ, Економічну й соціальну раду ООН, Світову організацію торгівлі (Так, США мають найбільшу частку у фондах найавторитетніших організацій, що дає їм відповідно найбільшу кількість голосів, зокрема в МВФ США мають 18%).

Першість США у світовій економіці також обумовлена геополітичним

положенням країни, яка після розпаду СРСР перетворилася на єдину наддержаву, що не має серйозних конкурентів на планеті ні в економічному, ні у військовому, ні в політичному відношенні. Така ситуація обумовлює головну мету американської стратегії: вся планета об'являється сферою інтересів США, в тому числі економічних. Сполучені Штати є лідером процесу глобалізації, що здійснюють керуючий та спрямовуючий вплив на активізацію цього процесу у визначених напрямках.

Сучасна економічна стратегія США ґрунтується на ліберальній моделі; відповідно до неї уряд здійснює економічну політику, теоретичною базою якої є монетаризм (До появи монетарної концепції в 70-х роках ХХ ст. пануючим напрямом економічної політики з часів подолання «Великої депресії» було кейнсіанство. Так, «Новий курс» президента Ф. Рузвельта розроблявся на основі кейнсіанської теорії).

Сполучені Штати вийшли з Другої Світової війни найбільш економічно потужною країною світу, на відміну від європейських країн та Японії, економіка яких була зруйнована війною. В цей період в основу економічної політики було покладено збільшення державних витрат для підтримання оптимальної кон'юнктури, упередження криз й зменшення безробіття в країні. Суттю економічної політики стало поєднання підприємницької ініціативи з державною діяльністю у господарстві змішаного типу.

Одним з дієвих інструментів зовнішньоекономічної стратегії США став «план Маршалла», названий так на честь державного секретаря, який запропонував в 1947 році ідею економічної допомоги європейським країнам. Суть плану полягала в наданні значних коштів на відбудову зруйнованої війною європейської економіки (за 5 років було виділено 12 млрд доларів), учасницями плану Маршалла стали 17 країн Західної Європи. За планом Маршалла кошти на відбудову надавалися у вигляді позик, поставок товарів та інвестицій, ці країни отримували також військову допомогу. У відповідь європейські країни мусили знизити митні тарифні ставки на імпорту товарів із Сполучених Штатів. Завдяки цьому позиції США у Західній Європі були зміцнені, що ще більше посилює провідну роль США в світовій політиці. Підвищенню регулюючої ролі США у світовій економіці сприяло також утворення Міжнародного валютного фонду й Світового банку, в яких позиція США одразу ж стала домінуючою.

Уряд Р. Рейгана запропонував й реалізував програму, яка отримала назву «Нові засади для Америки» («рейганоміка»). В її основі містилася всіляка підтримка приватного підприємництва при одночасному послабленні державного втручання в мікроекономічні процеси. Застосування монетаристських заходів надало американській економіці нового імпульсу. Складним для подальшого розвитку американської економіки став демографічний фактор: час масового виходу на пенсію покоління «бембуму», тих, що народилися в перші повоєнні роки і становили значну частку населення адже вони перестають бути платниками податків, але потребують соціальних пільг.

З кінця минулого століття в США відбувається рішуча реструктуризація

економіки. Енергійно форсується розвиток інформаційних технологій і програмних продуктів. Відбувається перехід до «індустрії інформації» («деіндустріалізація» і «делокалізація»). На сьогоднішній час США є однією з перших постіндустріальних держав, в якій частка ВВП, що створюється у сфері послуг, більша ніж частка матеріального виробництва.

Зовнішньоекономічна політика США спрямована на зміцнення їх позицій у світовій економіці. Вона здійснюється як через механізм діяльності ТНК, так і відстоюванням інтересів США їх представниками в міжнародних організаціях. Зокрема, США постійно відстоюють політику відкритої торгівлі, фрітрейдерства з метою доступу своїх товарів на міжнародні ринки.

Водночас вони вводять протекціоністські бар'єри для обмеження внутрішнього ринку від товарів своїх конкурентів, що пояснюється величезним дефіцитом зовнішньоторговельного балансу.

США надають великого значення участі в інтеграційних процесах. Основні напрямки їх міжнародної економічної інтеграції – американські континенти (з перспективою розширення НАФТА на всю Латинську Америку) й Азіатсько-Тихоокеанський регіон (з перспективою перетворення АТЕС на спільний ринок). У процесі глобалізації США претендують на світове економічне лідерство.

Незважаючи на те, що більшість економічних аналітиків прогнозує поступову втрату позицій США у світовому валовому продукті та світовому імпорті, суттєва перевага у технологіях, інформатиці, продуктивності праці та геополітичному пануванні ще надовго забезпечить США фактичне лідерство у міжнародних економічних відносинах.

Японська модель. Японська модель економічного розвитку характеризується високим рівнем державного впливу на основні галузі економіки, регулюванням економіки на основі планів розвитку, незначним розходженням в рівні заробітної плати глави фірми і службовців, міцним та масовим середнім класом, сталим громадянським суспільством, соціальною спрямованістю моделі. Характерною рисою японської моделі є система довічного найму працівників. Трудові відносини мають патерналістський характер (робітник відданий своїй фірмі, керівник, у свою чергу, турбується про свого робітника), однак зберігається жорстка субординація.

Серед високо розвинених економік Японія посідає одне з перших місць за рівнем економічного потенціалу. В 2019 році її ВВП становив 4 971 млрд дол., за цим показником Японія посідає третє місце у світі після США і Китаю. Японія знаходиться серед світових лідерів за виробництвом електронної техніки, робототехніки, автомобілебудування та інших високотехнологічних продуктів. Японія є значним експортером капіталу, вона – найбільший кредитор у світі, її банки є одними з найпотужніших на світовому кредитно-фінансовому ринку. Японські готові товари, в першу чергу, електроніка, завойовують ринки майже всіх країн світу завдяки високій якості та надійності.

Моделлю економічного розвитку Японії є ієрархічний корпоративізм. Ця модель формувалася протягом останніх півтора століття, удосконалюючись

під впливом внутрішніх і зовнішніх обставин. Вона є основою розробки економічних стратегій країни. Специфіка формування сучасних економічних стратегій Японії значною мірою пояснюється особливостями історико-економічного розвитку країни, що характеризуються суперечливими процесами: тривалою самоізоляцією Японії й абсорбційною спроможністю економіки до інновацій (готовністю впровадити в національну економіку найкращі здобутки НТП). Ізоляція сприяла не тільки збереженню національних традицій і зміцненню національної свідомості, але й мала економічні наслідки – орієнтацію споживачів на національного виробника.

Поворотним пунктом японської історії була антифеодальна революція «Мейдзі» (1867-1868 рр.), яка розчистила шлях ринковим відносинам в економіці й надала поштовх промисловій модернізації, що перетворило Японію на індустріальну державу на початку ХХ століття.

Характерною рисою економічного розвитку Японії тривалий час було активне втручання уряду в економічні процеси. Держава перетворюється на активного інвестора. Крім уряду, контроль над економікою у довоєнній Японії здійснювали великі монопольні об'єднання, концерни на чолі з сімейними холдингами, так звані «дзайбацу». Найпотужнішими концернами були «Міцубісі», «Міцубісі», «Сумітомо», «Ясуда», «Окура».

Напередодні другої світової війни Японія вже мала потужний військово-промисловий комплекс, що спирався на розвинуту важку промисловість та надав можливість широкої економічної, політичної та воєнної експансії Японії. Згідно із законом про «загальну мобілізацію нації» держава одержала практично необмежений контроль над економічними процесами, концентруючи в своїх руках матеріальні й трудові ресурси.

Після поразки в Другій Світовій війні перед Японією постали вже зовсім інші стратегічні цілі в економіці. Головною метою було якнайшвидше відбудувати народне господарство й ліквідувати відставання від провідних економік світу, причому не тільки за кількісними показниками, але й за технологічним рівнем, що потребувало перебудови галузевої структури економіки відповідно новітнім вимогам науково-технічного прогресу. В перші повоєнні роки економічні реформи в Японії здійснювалися під керівництвом американських окупаційних військ. Була здійснена фінансова стабілізація, в рамках якої надавалася американська фінансова допомога, поставлялося паливо, продовольство й медикаменти. Була проведена бюджетна реформа, основою якої було суворе балансування статей бюджету з метою уникнення значного дефіциту, грошова емісія жорстко контролювалася. Пріоритетом подальших економічних реформ було визначено забезпечення зростання темпів росту виробництва. Заборона виробляти військову продукцію пішла на користь Японії, оскільки вона зосередила зусилля на цивільних технологіях, в той час, коли провідні держави світу відволікали значні кошти на гонку озброєнь, що надало змогу Японії освоювати ринки цивільної продукції. В рамках нових економічних реформ було впроваджено такі заходи: введено процедуру банкрутства підприємств; введено контроль уряду над ключовими галузями економіки; заморожено ціни й заробітну плату; відновлено

централізоване постачання підприємств. Роль держави в післявоєнній відбудові економіки Японії не тільки не ослабла, але й зросла. Було запроваджено планування економічного розвитку, плани мали індикативний характер. Програма відбудови економіки спиралася на плани самозабезпечення, прискорення темпів розвитку економіки й удосконалення її галузевої структури.

Важливим напрямком економічної стратегії стала зовнішньоекономічна орієнтація японської економіки. Основою зовнішньоекономічної політики був протекціонізм, завдяки протекціоністським заходам приплив іноземного капіталу в Японію обмежувався.

Післявоєнна економічна реформа оздоровила японську економіку, стала тим трампліном, з якого почалося бурхливе піднесення Японії у світовому економічному просторі. В 50-ті-60-ті роки ХХ ст. японська економіка розвивалася дуже високими темпами, щорічний приріст ВВП становив до 15%. Це був час відбудови економіки, оснащення виробництва новітньою технікою, значних капіталовкладень у промисловість і сільське господарство. В період 70-х-80-х років ХХ століття настав час стабілізації вже зрілої економіки. В цей період відбуваються певні зміни в економічній політиці уряду. Був скасований валютно-ліцензійний контроль над імпортом, знято обмеження для притоку капіталу та експорту японського капіталу за межі країни. В середині 70-х років Японія перейшла від фіксованого до плаваючого курсу єни. Для форсування розвитку пріоритетних галузей були впроваджені державні програми фінансової й організаційної підтримки науково-дослідних робіт в галузях високих технологій. Для цього періоду характерною є лібералізація економічної політики, але регулююча роль держави залишається активною.

В умовах тривалої стагнації перед урядом Японії постало завдання розробити й втілити у життя нову стратегію розвитку економіки. Роль держави в регулюванні економіки знизилася, зосередившись переважно на макроекономічній сфері. В 1999 році була здійснена фінансова реформа, яка одержала назву «великого вибуху». Були усунені перепони для доступу на фінансові ринки. Головними пріоритетами нової економічної політики уряду Японії стала дерегуляція економіки, визволення системи від безнадійних боргів і жорсткий контроль дефіциту державного бюджету. Значно позбавився приток іноземних інвестицій в японську економіку внаслідок лібералізації зовнішньоекономічної діяльності. Внутрішньо-економічна політика японського уряду характеризується акцентом на вирішення соціальних проблем. На відміну від «жорсткої» американської моделі в Японії культивується «доброзичливий» капіталізм, коли перевага надається економічній стабільності, безпеці, збереженню соціальної рівноваги.

У зовнішньоекономічній політиці Японія має два головні пріоритети: тісне співробітництво з партнерами по ОЕСР, особливо в рамках «Великої Сімки», і зміцнення своїх позицій в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Японія є членом АТЕС, в якому відіграє важливу роль, бере участь у більшості регіональних банків розвитку. Особливе значення мають для Японії її стосунки із США та Китаєм, ринки яких є найпривабливішими для японських

експортерів товарів та інвесторів. Все більшого значення для Японії набуває її зарубіжна інвестиційна діяльність. Відплив інвестицій з Японії сьогодні перевищує їх приплив майже у 16 разів. Японія перетворюється на країну-інвестора й кредитора. Останніми роками активну динаміку має експорт інформаційних і комунікаційних послуг з Японії.

Запитання для перевірки рівня засвоєння знань:

- 1. Сутність та принципи побудови моделі економічного розвитку.*
- 2. Основні характеристики групи економічно розвинених країн.*
- 3. Що є спільного й відмінного у стратегіях розвитку групи економічно розвинутих країн?*
- 4. Які принципові відмінності характеризують ліберальну та корпоративістську моделі розвитку?*
- 5. Які принципові відмінності характеризують ліберальну та соціально-ринкову моделі розвитку?*
- 6. Які принципові відмінності характеризують корпоративістську та соціально-ринкову моделі розвитку?*
- 7. Що таке політика «дирижизму», які її характерні ознаки?*
- 8. В чому, на Ваш погляд, визначається соціальна спрямованість економіки?*
- 9. Основні переваги та недоліки національних стратегій розвитку окремих розвинених країн.*
- 10. Які переваги, на Ваш погляд, має скандинавська модель розвитку?*
- 11. В яких умовах розвитку країнам доцільним є застосування кейнсіанської політики, а в яких – ліберальної?*
- 12. В яких країнах роль держави в регулюванні економіки є більш активною?*
- 13. В чому полягають причини німецького «економічного дива»?*
- 14. В чому полягають причини японського «економічного дива»?*
- 15. Якими, на Вашу думку, мають бути стратегічні орієнтири економічного розвитку провідних країн світу найближчим часом?*